

DİL BİLGİSİ TERİMLERİ SÖZLÜKLERİ VE TERİMLERİN KULLANIMINDA GÖRÜLEN AKSAKLIKLAR

*Zuhal KÜLTÜRAL**

ÖZET

Terimler, bilim, sanat ve meslek dallarının mensupları arasında anlaşmayı sağlayan ve ait oldukları alanın özel kavramlarını karşılayan kelimelerdir. Türkiye Türkçesi ile gramer kitaplarının yanı sıra birçok dil bilgisi terimleri sözlükleri de yazılmıştır. Dil Bilgisi terimlerinin kullanımında gerek yüksek öğretim gerek ortaöğretimde bazı farklılıklar görülmektedir. Standart bir dil öğretimi için terim ve kavram karışıklığının ortadan kaldırılarak ortak terimlerden meydana gelen ders kitaplarının hazırlanması terimlerin kullanımındaki aksaklığa çözüm olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terimler, dil bilgisi terimleri, terim sözlükleri. dil bilgisi kitapları.

VOCABULARY OF LINGUISTICAL TERMS AND PROBLEMS FACED IN THE USAGE OF THE TERMS

ABSTRACT

The terms are the words, makes people who are the same branches of science art and professions to understand each other and defines the specific concepts of its belonging branch. Beside various grammar books, a great many of grammar terms dictionaries are written. Without providing a unity of grammar terms, some problems have arisen both at higher and secondary education. For a standardized language education, a solution of the problems about using the terms will be

*Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
zuhal.kultural@marmara.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

found with eliminating the complexity of terms and concepts and preparing lecture books containing common terms.

terms, grammar terms, term dictionaries, grammar books.

Terimler bilim, sanat ve meslek dallarının mensupları arasında anlaşmayı sağlayan, ait olduğu alanın özel kavramlarını karşılayan kelimelerdir. Osmanlı Türkçesi döneminde *istilah* kelimesiyle karşılanan terim sözü Latince sınır, son anlamına gelen *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiilinden *-im* ekiyle türetilmiştir. Çağdaş lehçelerde Az: *termin*; Tkm: *termin*; Gag: *termin*; Özb: *termin-atama*; Uyg: *termin-atalgu*; Tat: *atama-termin* kelimeleri kullanılmaktadır.¹

Bergamalı Kadri'nin 1530'da yazdığı *Müyessiretü'l-ulûm* (neşri: Besim Atalay, 1946) Batı Türkçesi'nde yazılmış ilk gramerdir ve Osmanlıca'dan Yeni Türkçe'ye bir geçiş teşkil eder. Tanzimattan 10-12 yıl sonra sade Türkçeye doğru önemli bir adım atılmış, Mehmet Fuat ve Ahmed Cevdet Paşa'nın önce *Medhal-i Kavaid-i* (1851), *Kavaid-i Osmaniyye'si* (1865), *Tertib-i Cedid-i*, daha sonra *Kavaid-i Türkiyye'si* (1875), Süleyman Paşanın *İlm-i Sarf-ı Türki'si* (1874), Ali Nazima'nın *Lisân-ı Osmânî'si* (1880), Abdullah Ramiz Paşa'nın *Emsile-i Türki'si* (1886), Necip Âsım'ın *Osmanlı Sarfı* (1894), Ahmet Cevat Emre'nin *Lisan-ı Osmânî'si* (1912) gibi birçok gramer kitabı yazılmıştır.² Bu kitaplarda terimler Osmanlı Türkçesindeki biçimleriyle karşılanmıştır. (*cümle-i fi'liyye*, fiil cümlesi; *cümle-i ismiyye*, isim cümlesi; *edât-ı cem*, çokluk; *edât-ı irtibât*, bağlama edatı vb.)³

Cumhuriyet döneminde terim çalışmalarının ciddi bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Türk Dil Kurumunun kurulduğu 1932 tarihinden itibaren terimler konusunda bir çok alanda deneme sayılabilecek bazı çalışmalar yapılmıştır.⁴ Bu çalışmalarda terimler,

¹ Bk. Emine Gürsoy-Naskali, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Ankara 1997, s.79

² Geniş bilgi için bk. A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 150- 153

³ *Bergamalı Kadri Müyessireti'l-Ulûm*, Hazırlayan: Esra Karabacak, 2002, s. 72

⁴ Gramer İstılahları, *Türk Dili*, c. I, sy.7, 1934, s. 8- 12; Gramer (Kuralbilim) Terimleri, *Türk*

Dili Belleten, II, sy. 1- 2, 1940, s. 63- 72; Gramer Terimleri, *Türk Dili Belleten II*, sy.11-12,

1941, s. 129- 156

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

ortaöğretim terimleri, yüksek okullarda ve ihtisas sınıflarında kullanılacak terimler olarak ele alınmış ve çeşitli cep kılavuzları hazırlanmıştır. Kılavuzlar terimler tanımlanmadan Fransızca-Türkçe-Osmanlıca karşılıklar verilmiş dizinlerden ibarettir.⁵ Bu çalışmalardan 1942’de yayımlanan *Felsefe ve Gramer* terimleri’nde yaklaşık 200 kadar gramer terimi olup, Türkçe-Osmanlıca-Fransızca (s.263-281);Osmanlıca-Türkçe-Fransızca (s.282-300); Fransızca- Osmanlıca-Türkçe (s.300-318) dizinler mevcuttur.

1945-49 yılları arasında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan terim kitapçıkları arasında 1949 yılında Marouzeau’nun *Lexique de la Terminologie* adlı eseri kaynak alınarak yayımlanan *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* önemli bir çalışmadır.Eserde yazar adı belirtilmemiş,ele alınan terimler tanımlanarak birbiri ile ilgili maddelere gönderme yapılmıştır.Bu açıdan kelimeleri liste halinde veren çalışmaların yanında bu alanda hazırlanmış ilk sözlük denilebilir.

1952’de yayımlanan *İlk ve Ortaöğretim Terimleri* de Fransızca, Osmanlıca ve Türkçe olmak üzere üç sütun halinde hazırlanmış olup *etken, edilgen, ünlem, fiilimsi, sesli-sessiz, tümleş* gibi terimler de bu kitaptan yayılmıştır.Ayrıca Besim Atalay’ın *Türkçede Kelime Yapma Yolları*, Hikmet Dizdaroğlu’nun *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*, Emin Özdemir’in *Terim Hazırlama Kılavuzu* gibi çalışmalar da mevcuttur.⁶

1962’de yayımlanan Vecihe Hatiboğlu’nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* çeşitli kaynaklar taranarak, Türk dilinin yapısı incelenip terimsiz ve tanımsız kavramlar için yeni terimler bulunmak suretiyle hazırlanmıştır.Madde başı alınan terimlerden çoğunun Osmanlıca, Fransızca, İngilizce, Almanca karşılıkları gösterilmiş, terim hakkında çeşitli kaynaklarda kullanılan karşılıklardan bazıları *Derlenen* (derl.) başlığı altında sıralanmıştır. Her terimin tanımı yapılarak örnek verilmiş,gerekli açıklamalar ayrıçlar içinde belirtilmiştir.*Ettirgen çatı:(Osm. müteaddi, Fr. causatif, voix factitif, İng. causative, factitive voice, Alm.faktitiv, kausativum); (Derl, ettirgen çatılı fiil)*. Bazı maddelerde ilgili terimlere atıflar da yapılmıştır.Sözlüğün dizin bölümünde Osmanlıca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, Almanca-Türkçe dizinler vardır. Sözlükte 600 kadar terim bulunmaktadır. Tamamı 176 sayfa olan eserin 140

⁵ Geniş bilgi için bk. H. Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara 1991

⁶ Bk. H. Zülfikar, *a.g.e.*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sayfalık bölümü sözlük diğer bölüm ise dizinlerden meydana gelmiştir.

1989'da yayımlanan Ahmet Topaloğlu'nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* dil bilgisi terimleri sözlükleri, dil bilgisi kitapları ve birçok makale taranarak ortaya çıkan 2433 terimin değerlendirilmesiyle seçilen 473 madde başından meydana gelmiştir. Maddeler kelimenin Türkçe asıllı olması, yaygın olması, tek anlamlı olması veya başka bir terimle karışmaması esasına göre seçilmiş olup her madde başının yanında Fransızca ve Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları da verilmiştir. Genellikle her terim için örnek verilmiş, örnekler seçilirken bütün değişik şekilleri kapsamına dikkat edilmiştir. Her maddenin altında o maddenin ihtiva ettiği kavram için daha önce kullanılmış değişik terimler, ilk kullanılandan başlayarak kronolojik sıraya göre dizilmiştir. Böylece her terimin geçirdiği tarihî seyir ortaya konulmuştur. Ayrıca maddenin ilgili bulunduğu diğer konulara atıflar yapılarak sözlüğün çeşitli yerlerinde bulunan maddeler belli gruplar altında toplanarak bir konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır (*emir cümlesi, Osm.cümle-i emriyye; Fr. phrase imperative, emir cümlesi (tümcesi)* ML1970 III, 106-1; Hatiboğlu 1982; TS 1983 // *buyrum tümcesi: Vardar 1980, 1988; Özön 1986* (1989, s.65). Eserde dil bilgisi terimleri yanında bazı dil bilimi terimlerine de yer verilmiştir. 228 sayfa olan eserin 167 sayfası sözlük olup diğer bölümünü Türkçe, Fransızca, Osmanlıca dizinler teşkil etmektedir.⁷

Daha sonra 1992'de yayımlanmış olan Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü* Türk dili alanında yazılmış gramerler ve 200'den fazla makale taranarak elde edilen terim malzemesinin değerlendirilmesi suretiyle 988 madde başı seçilerek hazırlanmıştır. Değerlendirme yapılırken eldeki terimlerin birden fazla karşılık taşıyanları ile hiç karşılığı bulunmayanlar, karşılığı olup yapı ve içeriğindeki hatalar sebebiyle benimsenmemiş olanlar, tanımları yetersiz kalan veya yanlış olanlar sözlüğe alınmamıştır. Maddelerin seçimi sırasında ortaklaşa kabul görmüş ve yerleşmiş olanlar aynen alınmış, üzerinde tekrar durulması gerekenler ile teklif niteliğinde olanlar Türk Dil Kurumu Gramer Bilim ve Uygulama Kolunca oluşturulan bir komisyonda tartışılarak seçilme yoluna gidilmiştir. Her madde için gerekli tanımlama ve açıklama yapılmış, daha önceki tanımlarda yer alan eksiklikler tamamlanıp hatalı kısımlar düzeltilmiştir. Ayrıca karşılıksız terimlere Türkçe karşılıklar aranmış; elverişsiz terimlere uygun karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Terim niteliğinde olmayanlar ayıklanmış daha önce hazırlanmış terim

⁷ A. Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sözlüklerinde bulunmayan birçok terim de sözlüğe eklenmiştir. Her maddenin karşısında ayrıca içinde Almanca, Fransızca, İngilizce ve Osmanlıca karşılıkları da verilmiştir (*cins ismi: Alm.gattung name; Fr. nom commun; İng.common noun; Osm.ism-i cins*). (1992, s.32) 212 sayfa olan eserin 180 sayfası sözlük olup 32 sayfalık bölümde dizin bulunmaktadır.⁸

Terimler, özellikle dil bilgisi terimleri üzerinde pek çok çalışma yapılmış, tartışılmış konulardan biridir. Yapılan çalışmalara bakıldığında son yıllarda hazırlanan terim sözlükleri dil bilgisi terimleri alanında çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. Özellikle herkes tarafından kabul görmüş, aynı kavramı ortak bir terimle ifade edebilme ve terimlere Türkçe karşılıklar bulma konusunda titiz davranılarak seçilmiş terimlerden meydana gelen bu sözlükler Türk dilinin öğretimi, standart bir dil eğitimi sağlayabilme çabaları açısından son derece önemlidir.

Bütün bu çalışmalara rağmen öğretimde, özellikle ortaöğretimde terimlerin kullanımında görülen aksaklıklar hâlâ devam etmektedir. Bu konuda 1970'den 2004'e kadar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı kabul edilmiş kitaplardaki dil bilgisi terimleri üzerinde yaptığım çalışmanın bir bölümünü *Dil Yazın Değişibilim Sempozyumunda* bildiri olarak sunmuştum.⁹ Çalışmamı 2004'ten itibaren okutulan ders kitaplarını da tarayarak devam ettirdim ve son yıllarda terimler ve kavramlar konusundaki karışıklığın daha da arttığını gördüm. Burada bazı terimlerden vereceğim örneklerde de görüleceği gibi bu karışıklık hem öğreticiler hem de öğrenciler açısından birçok güçlükler sebeptir.

Yardımcı ses: *Eklerin kök ve gövdelere bağlanmasını sağlayan ses. Türkçedeki yardımcı sesler ünlü (-I-) ünsüz (-y-, -n-) olabilir. Evi-n-e, anne-y-e, babası-n-a vb.* Bu terim değişik zamanlarda yazılmış sözlük ve kitaplarda farklı farklı isimlendirilmiştir. *Kaynaştırma harfi (sesi, ünsüzü), bağlama açınığı, yardımcı ses, koruma konsonantı (konsonu, sesdeşi, ünsüzü), doldurma (kaynaştırma) sesi, bağlantı ünlüsü, boşluk doldurucu, ekleme ünlüsü, koruyucu sessiz.*¹⁰ Ortaöğretim kitaplarında kullanılan terim ise

⁸ Z. Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992

⁹ Z. Kültür, 'Ortaöğretim Ders Kitaplarında Cümle Bilgisi' Uluslar arası V. Dil, Yazın, Değişibilim

Sempozyumu 24- 25 Haziran, 2005, *Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları* İstanbul 2006, c.

II, s. 436- 446

¹⁰ Bu terimlerin hangi eserlerde ve ne zaman kullanıldığı konusunda geniş bilgi için bk.A. Topaloğlu, *a.g.e.*

s.159- 160

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kaynaştırma harfi şeklinde olup ses ve harf kavramlarını ayırmaktan, öğretmekten de uzaktır. Günümüzde hâlâ aynı terim kullanılmaktadır. Ayrıca yardımcı seslerden ünsüz olanlar ise (-y-, -s-, -ş-, -n-) olarak öğretilmektedir. *Yardımcı ses* terimi daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda ünsüz yardımcı sesin – y- olduğu, ayrıca zamir –n-sinin de bu görevde kullanıldığı belirtilmiştir.¹¹

Bağlantı ünlüsü: (Fr. *voyalle de liason*, İng. *connecting vowel*, Alm. *bindevokal*) V. Hatiboğlu sözlüğünde madde başı alınmış, diğer eserlerden derlenen *bağlantılı ek ünlüsü*, *bağlama vokali*, *bağlayıcı ünlü* terimleri de gösterilmiştir (1982, s. 20).

Koruma ünsüzü: (Osm. *vikaye harfi*, Fr. *consonne intercolaire euphonique*, İng. *intervocalic euphonic consonant*, Alm. *ingeschalteter euphonischer consonant*). Diğer kaynaklardan derlenen biçimler *kaynaştırma ünsüzü*, *yardımcı consonant*, *koruyucu 'y'*, *koruyucu ünsüz* şekilleri de verilmiştir (Hatiboğlu, 1982, s. 85).

Özne: (Osm. *fail*, mübtedâ, müsnedün ileyh fr. *sujet*) Cümlede yüklem belirttiği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge. Bu terim için 1940'lerden itibaren terim sözlükleri ve dil bilgisi kitaplarında *ie*, *kılan*, *subject*, *öznek*, *yüklenik*, *işleyici*, *kimse* gibi terimler kullanılmıştır.¹² Günümüzde yaygın kullanılışı özne şeklindedir. Ortaöğretim ders kitaplarında ise özne türleri konusunda değişik terimlerle karşılaşmaktadır. *Gerçek özne*, *sözde özne*, *açık özne*, *gizli özne*, *dolaylı özne*, *örtülü özne*, *açıklamalı özne*.

Gerçek özne: Cümlede belirtilen özne için kullanılmaktadır. V. Hatiboğlu'nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde bu terimi görmekteyiz (1982, s. 60). Aynı şekilde Z. Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde şu şekilde tanımlanmaktadır. *Edilgen filllerle kurulmuş olan cümlelerde açıkça söylenmediği için örtülü kalan, ancak mantık yoluyla bilinen ve işi yapan gerçek özne: ağaçtaki kaysılar (yabancılar tarafından) toplanmış. Kitabın kapağı (senin tarafından) yırtılmış, Gelecek yıl (yetkililerce) başka bir yere gönderileceksin. vb. Bu cümlelerdeki yabancılar, sen, yetkililer*

¹¹ T. Tekin 'Üçüncü kişi iyelik Eki Üzerine' adlı yazısında üçüncü kişi iyelik ekinden önce türeyen –s- ile –n- sesinin eke dahil olup olmadığı konusunu ele alarak Orhon yazıtlarından itibaren çeşitli biçimlerinin örneklerini vermektedir. Geniş bilgi için bk. *Genel Dilbilim Dergisi*, c. 2, sy. 7-8 (Ağustos 1980) s. 10-17

A.B. Ercilasun, 'Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses' *Türk Dili*, sy. 585, Eylül 2000, s. 219-236

¹² Geniş bilgi için bk. A. Topaloğlu, *a.g.e.* s. 121

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kelimeleri mantıkça bilinen, görünmez öznelerdir. Karşıtı gramerce özne durumundaki görünür öznedir (Korkmaz,1992.s.71).

Sözde özne: Edilgen fiillerle kurulmuş cümlelerde, cümlenin öznesi gibi görünen fakat gerçekte nesnesi olan kelime ve kelime grupları. Getirilen kitaplar (postacı tarafından) bulunamadı. Çocuklar (bakıcılar tarafından) doyuruldu. Bahçe dün akşam (bahçıvan tarafından) sulanmadı. vb. Karşıtı gerçek öznedir. Buna bk. (Korkmaz,1992,s.139). Ders kitaplarında kullanılan açık özne, gizli özne, dolaylı özne terimleri terim sözlüklerinde yok.

Örtülü özne: V. Hatiboğlu *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde (Fr. *sujet logique, sujet reel, İng. logical subject, Alm. logisches subject*), (dolaylı özne, mantıkça özne). Edilgen eylemlerle kurulmuş tümcede tümleç olarak görünen sözcüğün örttüğü gerçek özne. Bu mektup kardeşi tarafından yazılmış. (1982,s.99) şeklinde açıklanmaktadır. Bu terim de diğer sözlüklerde yok.

Açıklamalı özne: Bir ara sözle daha belirgin hale getirilmiş öznedir. İstanbul, o güzel şehir, işgalcilerin her emrine boyun eğiyordu. (MEB, Lise I Türkçe ders kitabı). Bu terimi V. Hatiboğlu açıklayıcıdan özne maddesinde almış ve bazı tümcelerde özne görevini üzerine alan açıklayıcı şeklinde tanımlayarak *Sancağımız, Şanlı Türk bayrağı, törenle direğe çekildi. Atatürk, yeni Türkiye'nin kurucusu, daima saygı ile anılacaktır.* vb. örneklerini vermiştir (1982,s.7). Diğer sözlüklerde yok. Aynı anlamda kullanılmış *ara söz* ve *ara önerme* terimlerini T. N. Gencan *Dilbilgisi* kitabında kullanmış. Terim, *Tümce arasına giren ve öge olmayan sözlere ara önerme, ya da ara söz denir* şeklinde tanımlanmıştır. Verilen örnekler arasında şu iki örnek *açıklamalı özne* terimi için gösterilen yukarıdaki örneklerle aynı. *Biz-şimdi ellisine varanlar, elliden ötedekiler-gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtık.; Orhan-dün tanıştığımız çocuk - karşımıza çıktı.* Diğer örnekler arasında *Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz* (T.N.Gencan 1966, s.90-91) cümlesinde ise *ara cümle* iki çizgi arasında gösterilmiş ve *ara söz* terimine örnek verilmiştir.

Gramerce özne: A. Topaloğlu *gramerce özne* terimini Edilgen fiille kurulan bir cümlenin öznesi gibi görünen, gerçekte ise nesnesi olan kelime veya kelime öbeği. şeklinde tanımlayarak *Mektup (benim tarafından) yazıldı. Büyük taş (çocuk tarafından) atıldı. Gramerce özne mektup ve büyük taş, mantıkça özne ben ve çocuk* örneklerini vermiştir. Ayrıca bu terimin *görünürde özne, öznellik, gramatikal özne, gramerce kimse, sözde özne* şekillerinin hangi eserlerde ve ne zaman kullanıldığını kronolojik olarak göstermiştir Z.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Korkmaz bu terimi madde başı olarak almış ve *sözde özne* terimine gönderme yapmıştır.

Mantıkça özne: *Edilgen fiillerde açıkça belirtilmeyen, gerçekte işi yapan özne.Şarkılar söylendi (bizim tarafımızdan)Gramerce özne şarkılar, mantıkça özne biz.*

Mantıkça özne(kimse), dolaylı özne, örtülü özne(Topaloğlu,s.107).Z.Korkmaz mantıkça özne terimini görünmez özne terimine atıf yaparak almıştır.(1992, s.109) V.Hatiboğlu Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde(Fr.sujet logique,sujeet reel, İng. logical subject, Alm. logisches subject(dolaylı özne,mantıkça özne)Edilgen eylemlerle kurulmuş tümcede tümleç olarak görünen sözcüğün örttüğü gerçek özne şeklinde açıklanarak Bu mektup kardeşi tarafından yazılmış örneği verilmiştir(1982, s.99).¹³

Dolaylı tümleç: *Cümlede yüklem anlamını tamamlayan ve yönelme, bulunma, çıkma hallerinde bulunan tümleçlerin ortak adı (Topaloğlu, 1989,s.59).Z. Korkmaz dolaylı tümleç terimini tercih etmiştir (1992, s.47). Bu terimin yer tamlayıcısı ve dolaylı tümleç şekilleri en yaygın olanıdır.V.Hatiboğlu Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü'nde yönelmeli tümleç terimi kullanılmıştır (1982, s.138).*

Bazı ortaöğretim ders kitaplarında dolaylı tümleç aldığı eklere göre sınıflandırılarak *yönelme bildiren dolaylı tümleç, bulunma bildiren dolaylı tümleç, çıkma, ayrılma bildiren dolaylı tümleç* şeklinde ifade edilmiştir.

a) yönelme bildiren dolaylı tümleç:İsim ya da isim soylu sözcüklerde ad durum eklerinden –e / -a getirilir.

b)bulunma bildiren dolaylı tümleç: İsim ya da isim soylu sözcüklerde ad durum eklerinden –de/-da ekleri getirilir.

c)çıkma, ayrılma bildiren dolaylı tümleç: Eylemin nereden, ne taraftan, kimden yapıldığını, çıktığı, ayrıldığı yeri bildirir (*Türk Dili3*, Rekin Ertem, İstanbul 2001); (*Türk Dili 3*, Rasim Şimşek, İstanbul 2006).

Bu terimler dil bilgisi terimleri sözlüklerinde yoktur. Yüksek öğretim için hazırlanmış ders kitaplarında da mevcut değildir.Yaygın

¹³ Hamza Zülfikar *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısında* (22- 23 Ekim 1993). 'Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması'konusunda özne türlerini terim sözlükleri ve dil bilgisi kitaplarındaki şekilleriyle ele alarak karşılaştırmış ve bu eserlerdeki karışık durumu ifade etmiştir. Ayrıca okul kitaplarında bulunan ve yüklemdeki kişi ekinden anlaşılan *gizli özne* teriminin terim sözlüklerinde bulunmadığını belirtmiştir. Geniş bilgi için bk. H. Zülfikar, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Ankara 1995, s. 43- 51¹³

kullanılışı varken ayrıca bu şekilde eklere göre sınıflandırmanın bir faydası olamayacağı gibi terim ve kavram karmaşasını daha da arttıracığı bir gerçektir.

Takisiz Tamlama: İki adın, tamlayan ve tamlanan eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanması. şeklinde tanımlanan ve taş köprü, gümüş tepsi, demir kapı, baş köşe vb. örnekleri verilen bu terim, terim sözlüklerinden yalnız. V. Hatiboğlu'nun sözlüğünde vardır(1982,s.115). Yüksek Öğretim için hazırlanmış dil bilgisi kitaplarından *Türk Dil Bilgisi'nde* bu çeşit tamlamaların sıfat tamlaması olduğu belirtilmektedir(Ergin, 1958, s.340). *Sözcük Türleri* adlı eserde isim tamlaması olarak değerlendirilmekte ve çeşitli görevleri açısından sınıflandırılmaktadır(1981,s.56-57).1970'li yıllardan itibaren ilk ve ortaöğretim kitaplarında isim tamlaması çeşitlerinden biri olarak ele alınmakta ve öğretilmektedir.Bugün de aynı durumun devam ettiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Üzerinde çok çalışılmış olmasına rağmen yalnız birkaç örnekte görüldüğü üzere terimlerde hâlâ bir birlik sağlanamamıştır.Bu durum gerek yüksek öğretim, gerek ortaöğretimde dil bilgisi öğretiminde aksaklıklara sebep olmakta ve sağlıklı bir dil öğretimini güçleştirmektedir. Değişik zamanlarda hazırlanan terim sözlükleri arasında da birlik sağlanamadığı için ders kitapları hazırlanırken farklı kişilerin farklı kaynaklardan faydalanması veya kişisel seçimler yapması ders kitaplarında durumu daha da karışık bir hale getirmiştir.Özellikle ortaöğretim ders kitapları bu açıdan yeniden ele alınmalıdır.Terim ve kavram karışıklığı ortadan kaldırılıp, ortak terimlerden meydana gelen bir ders kitabı terimlerin kullanımındaki aksaklığa çözüm olacaktır.Ayrıca ders kitaplarının çeşitliliği ve okullarda değişik kitapların tercih edilişi ise bu karışıklığı daha da arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

AĞIRGÖL, Akif, *Liseler İçin Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1997

ARAT, Reşit Rahmeti, 'Gramer İstılahları Hakkında', *Türk Dili*, sy.44 (Mayıs 1955) s. 479-488

ATABAY, N., S.Özel, A.Çam, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, TDK, Ankara 1981

BANGUOĞLU, Tahsin, *Anahatlarıyla Türk Grameri*, İstanbul 1940

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, İstanbul 1974

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- BAŞKAN, Özcan, 'Terimlerde Özleşme Sorunu', *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1973-1974*, Ankara 1974, s.173-184
- BILGEGİL, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1982
- BIRKAN, A., Aykun, S., İleri, Gökyayla, R., *Dilbilgisi 6*, İstanbul 1993
- ÇAĞLAROĞLU, Taha, *Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili, 1,2,3,4*, Ankara 1995
- DEMIRAY, Kemal, *Temel Dilbilgisi, Lise 1,2,3*, İstanbul 1986
- DEMIRAY, Kemal, *Temel Dilbilgisi, Ortaokul 1,2,3*, İstanbul 1980
- DENY, Jean, (çev. Ali Ulvi Elöve), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, İstanbul 1941
- DILAÇAR, Agop, 'Terim Nedir?', *Türk Dili* sy. 64, Qcak 1957
- DILAÇAR, Agop, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara 1964
- DILAÇAR,
Agop, 'Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki yeri ve Tarihçesi' *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1971, Ankara 1971, s. 83-145
- EDISKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1988
- EDISKUN, H., Dürder, B., *Örnek Dilbilgisi, Lise 1,2,3*, İstanbul 1991
- EMRE, A. Cevat, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1945
- ERCILASUN, A.B., *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara 2007
- ERCILASUN, A.B., Karahan, L., *Liseler İçin Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili 1,2,3*, İstanbul 1999
- ERGIN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1958
- ERGIN, M., Yavuz, K., Yetiş, K., Birinci, N., *Liseler İçin Türk Dili Kompozisyon*, İstanbul
- ERTEM, R., Pala İ., Öner, S., *Orta okullar İçin Yeni Dil Bilgisi, 1,2,3* İstanbul 1993
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, İstanbul 1966
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi Lise 1,2,3*, İstanbul 1990

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- GÜLENSOY, Tuncer, 'Türkiye Türkçesinin Grameri Nasıl Yazılmalıdır?' *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* TDK, Ankara 1995
- GÜZEL, A., Demir, C., Bilkan, A.F., Çiftçi, M., Biray, H.Ö., Murat, T., *Türk Dili Lise 1,2,3*, İstanbul 1997
- HATIBOĞLU, Vecihe, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1969
- HATIBOĞLU, Vecihe, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 4.baskı Ankara 1982
- HATIBOĞLU, Vecihe, 'Kelime Grupları ve Kuralları' *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1963*, Ankara 1964
- HATIBOĞLU, Vecihe, *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara 1972
- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi- Cümle Tahlilleri*, Ankara 1993
- KOÇ, Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul 1997
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara 1992; genişletilmiş ikinci baskı Ankara 2003, XXIV, 296 s.
- KÜLTÜRAL, Zuhar, 'Ortaöğretim Ders Kitaplarında Cümle Bilgisi' Dil Yazın Değiş Bilim Sempozyumu, 24- 25 Haziran, İstanbul 2005, *Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişbilim Yazıları* İstanbul 2006, c.II s. 436-447
- MEB *Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili* Ankara 1993
- ŞENTÜRK, N., *Kompozisyon Dil Bilgisi, Dil Yeteneği, 6,7,8*, İstanbul 1993
- ŞİMŞEK, R., *Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili 1,2,3,4*, İstanbul 1999
- TEKİN, Talat, 'Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine' *Genel Dilbilim Dergisi*, c.2, sy.7-8, (Ağustos 1980), s. 10-17
- TOPALOĞLU, Ahmet, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989
- TUNA, Osman Nedim, 'Türkçede Tekrarlar', *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. III, sy. 3-4, 31 Mart 1949, s. 429-447
- Türk Dil Kurumu Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1949
- Türk Dil Kurumu, 'Gramer İstihlaları' *Türk Dili*, seri I, sy. 7 (Ağustos 1934) s. 8-12
- Türk Dil Kurumu, 'Gramer (Kuralbilim) Terimleri', *Türk Dili Türkçe-Fransızca Belleten*, seri II, sy. 1-2 1940, s. 63-72

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, TDK, Ankara 1997
- USTA, H.İbrahim, 'Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma' *Türk Dili* sayı 579
- VARDAR, Berke, *Dilbilim ve Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1980
- VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1988
- YILDIZ, N., *İlköğretim Okulları İçin Dil Bilgisi 8*, İstanbul
- ZÜLFİKAR, Hamza, 'Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı' *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, TDK, Ankara 1995
- ZÜLFİKAR, Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara 1991

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*